

Mətləb AĞA

Hər kəs istəyir ki, insanlıq, rahatlıq, doğruluq və sevgi içində yaşasın.

Ancaq fərqi də deyilik ki, insanlıq, doğruluq, rahatlıq və sevgi içində yaşamağımıza mane olan səbəb də elə özümüzü, öz düşüncələrimiz və öz əməllərimizdir.

Bu bahar tətilində qərara gəldim ki, oturub Anton Pavloviç Çexovun əsərlərini bir də oxuyum. Niyə ki, bu yaşda da Çexovu oxumağın başqa ləzzəti var.

Yəni, bəlkə də Çexovu daha yaxşı başa düşmək üçün həm də müəyyən yaş həddinə çatmalısan.

Amma, sözsüz ki, kimisə, nəyisə, ələksus da bir yazıçı, bir kitabı başa düşmək təkcə yaşla bağlı olan bir məsələ deyil.

Bunu bilirəm.

Məşhur sovet yazıçısı Konstantin Paustovski (1892-1968) "Məni düşündürən kitab" adlı əsərində, fransızlar Gi de Mopassan və Viktor Hüqo ilə yanaşı, rus Çexov haqqında da fikirlərini bölüşür və yazır ki, "Yalnız sözün əsl mənasında böyük adamlar Çexov kimi təvəzükar ola bilərdi. Lovğa, iddialı, tərifbaz adamlardan onun zəhləsi gedirdi. Bir insan kimi də Çexov olduqca xeyirxah idi, lakin əsas məsələ onun bir yazıçı kimi xeyirxah və humanist olmağındadır... Çexov insan ürəyinin sirlərinə, insan dərdinin, bədbəxt taleyin nə demək olduğuna çox yaxşı bələd idi, bunu bir həkim kimi bilirdi, bir yazıçı kimi bilirdi və insanlardan bir-birinə qayğı ilə yanaşmağı tələb edirdi."

Bu həmin Paustovskidir ki, onun adı bəlkə də indi bir çox oxuculara heç bir şey demir. Moskvada doğulmuş və orada da ölmüş Paustovskinin atası Zaporozje kazakı, ata nənəsi isə türk qadını olub.

Yeri gəlmişkən, Viktor Hüqonun "Səfilər" əsərini də bu aralar bir də oxumaq istəyirəm.

Bu əsəri oxumamınsansa, mütləq oxumaq, oxumasansa, mütləq bir daha oxumaq lazımdır.

Bu kitabı oxuyub öyrənən adamı həyat çaşdırır, yolundan çıxarda, şərsə istiqamətləndirə bilərmi?!

İnanmıram.

Müxtəlif, fərqli insan xarakterlərinin "bədsir" deyincə bolluğu, kitabın səhifələrindən oxucunun sifətinə çırpılan amansız həyat həqiqətləri, *böyük xeyirxahlığa* israrlı, davamlı və qüdrətli çağırış hansı başqa əsərdə var?!

Bu kitabdakı Marius və Kozettanın məhəbbətini təsvir edən cümlələr qədər əlahəzrət *sevginin* müqəddəs və həqiqətən də var olduğuna məni başqa nə inandıra bilər?

Xatırlamıram.

Gələk Çexova.

Anton Pavloviçin "Qara rahib" adlı əsərinin qəhrəmanı Andrey Kovrin oxucu ilə ilk tanışlıqdan başlayaraq "əbədi həqiqət nədir" sualına cavab axtarır.

Əsərdə yazılıb ki, özü inanmasa da, Kovrin bu sualın cavabını artıq bilirdi. Oradan bilirdi ki, xeyirxah və ləyaqətli bir insan olan Kovrinin beynindəki o qəribə əfsanənin qəhrəmanı, Kovrinin Tanyaya əvvəlcədən dediyi kimi, min ildən sonra düz təyin edilmiş vaxtda peyda olan və Andreyin gözlərinə bir kabus kimi görünən Qara rahib özünü ruhi cə-

Yakovun skripkasının havasında yazılmış aprel tezisləri

hətdən xəstə, dəliliyin bir addımlığında hesab edən Kovrinlə söhbətlərində onun bu barədəki suallarına "Əbədi həyatın qayəsi zövqdür. Zövq isə mərifət, idrak deməkdir... əgər sağlam və normal olmaq istəyirsənsə, onda get sürüyə qoşul" cavabını vermişdi.

Başqa sözlə, Kovrin onunla həvəslə söhbətləşməsinə, ona inanmasına baxmayaraq, xeyallarındakı müdrik Qara rahibə az da olsa, inamsızlıq göstərirdi, rahibin hərdən gözlərinə görünməsinə həm də başlayan dəliliyinin, ruhi xəstəliyinin təzahürü kimi baxırdı. Qara rahibə Kovrinin onun özündən yaxşı tanıyır və ona deyirdi: "Siz insanları böyük, parlaq bir gələcək gözləyir, özü də yer üzündə sən kimi adamlar nə qədər çox olsa, bəşəriyyət o gözəl gələcəyə bir o qədər tez qovuşar. Sizin kimi ülvyyətdə xidmət edən və azad şüurla yaşayan adamlar olmasaydı, bəşəriyyətin vəziyyəti çox acınacaqlı olardı... siz isə bəşəriyyəti əbədi həqiqət səltənətinə bir neçə min il daha tez çatdıracaqsınız..."

Müdrək Qara rahib deyirdi ki, Andrey öz ülvyyəti ilə əbədi həqiqəti anlamasının bir addımlığında, bəlkə də artıq anlayıb, əbədi həqiqətin içindədir, onun bir parçasıdır.

Düzünə qalsa, Kovrin bu halıyla çox xoşbəxtdir.

Bu vəziyyəti ilə həm də Tanyanı, ətrafda-kıları, sevdiklərini, qoca Yeqor Semyonçı xoşbəxt edir. Lakin elə təsadüfən evləndiyi Tanyanın təhriki ilə də həkimə gedir, müalicə olunur və bununla da müdrək məsləhətçisi və müəllimi Qara rahibin axırına çıxır, özünü də sıradan biri halına gətirir.

Beləliklə, Kovrin bu İlahi xoşbəxtliyi - xəstəliyi özünə çox görür, arvadı Tanyanın onu sağaltmaq üçün həkimə aparmasına razılıq verir bizim başa düşdüyümüz mənada sağalmağa başlayır, adiləşir, gün-gündən əbədi həqiqətdən uzaqlaşır və axırda nəinki təkcə mənəvi anlamda, həm də fiziki cəhətdən də birdəfəlik məhv olur, ölür.

Anlayıram ki, Çexovun təbirincə, sürü - əbədi həyatın, əbədi həqiqətin düşmənidir. Əslində, xəstə olan - Kovrinin ətrafındakı cəmiyyətin özüdür. Gözlərinə Qara rahibin görünməsi halıyla magistr Kovrin ruhən sağlamdır, doğru yoldadır, əbədi həqiqətin yolçusudur. Ətrafındakılar isə yanlış olaraq onu xəstə, dəli sayır, Kovrin də onların özü haqqındakı fikirlərinin təsirinə düşür.

Budur, Andrey Tanyanın təhriki ilə guya sağalır, əslində isə ruhən pozulur, ülvyyəti yox olur, zəif, onu əvvəllər çox sevən arvadı Tanyanı, qoca qaymatası, yazıq Yeqor Semyonçı təhqir edər, onları incidə biləcək qədər rəzil bir adama çevrilir.

Həm də, Kovrinin bu rəzilliyindən ən çox onu əvvəllər dəli, xəstə hesab edən, onu "sağaldı" özlərinin gününə salan adamlar ziyan görür.

Buna görə də başa düşmək olar ki, əbədi həyat və əbədi həqiqət mümkün deyil.

Heç olmasa indilik və sabahlıq.

Kovrinin ətrafındakı "sağlam və normal" insanlar öz düşüncələri və əməlləri ilə əbədi həqiqətin üstün gəlməsinə heç vaxt imkan verməyəcəklər. Çünki həddən artıq coxdurlar.

Müəllifin digər əsəri "Qılafı adam"ın qəhrəmanı Belikov da məhz belə "sağlam və normal" insan deyildirmi?

Baxmayaraq ki, ilk baxışdan elə görünür ki, "qılafı" Belikovun özü xəstədir, təsadüfən rast gəlinən, həyatda az tapılan bir personajdır. Həqiqətdə isə cəmiyyət əksəriyyəti olaraq qılafı adamlardan ibarətdir. Bu adamlar isə əbədi həyatın - əbədi həqiqətin düşmənləri və Kovrin kimi "ülvyyətdə xidmət edən" insanların məhv olmasının birbaşa səbəbidir.

Bu baxımdan, yazıçı "Rotşildin skripkası" hekayəsində bəşəriyyətə çoxlu mesajlar göndərir... Hekayənin qəhrəmanı, həyatını ancaq mənfəət qazanmaq üzərində qurmuş,

insanları pul qazanmaq vasitəsi kimi görən, gücü çatdıqlarını təhqir edən, çatmadıqlarına yaltaqlanan tabutçu Yakov ancaq arvadı qoca Marfa xəstələnin öləndə başa düşür ki, indiyə qədər heyvan kimi yaşayıb. Bir dəfə də olsun Marfaya xoş söz deməyib, onun qayğısına qalmayıb (elə ona görə də Marfa ölərkən üzü belə fərəhlidir, canının Yakovdan biryol-luq qurtardığına görə sevinir), nəinki bir dəfə də olsun yaxınlıqdakı çayda qayıqla üzüb, heç o çayın qırağına belə getməyib, oturub ancaq insanların ölümünü gözləyib ki, onların tabutlarını düzəldib pul alsın və sonra bu pulu banka qoyub ondan faiz qazansın.

Bir sözlə, Yakov ancaq Marfa öləndə başa düşməyə başlayır ki, bu günə qədər elədikləri doğru deyil, hər şey nəsə başqa cür olmuşdu.

"Nə üçün insanlar, həmişə ancaq lazım olmayan şeyləri edirlər. Nə üçün Yakov bütün həyatı boyu savaşımış, dalaşmış, yumruqlarını

sıxıb başqalarına hücum eləmiş, arvadını təhqir etmişdir?.. Nə üçün insanlar, ümumiyyətlə bir-birinin yaşamasına mane olurlar? Axı bunun nəticəsində böyük zərər olur. Dəhşətli zərər olur."

Lakin Yakovun həyatını dəyişməyə vaxtı qalmır, çünki çox keçmir ki, özü də ölür.

Ancaq bizim özümüzün bütün bu deyilənlərdən başa düşdüyümüz haraya qədərdir?

Elə yaqın buna görə, hekayə belə acı notlarla qurtarır ki, Yakov ölüb gedir, tabutçunun ona vəsiyyət etdiyi skripkada onun öl-məzdən əvvəl daxmasının astanasında oturub çaldığı qəmli havanı təkrarlamağa çalışan yəhudi çalğıçı Rotşildin, Yakovun astanadakı havasına oxşar havası isə buna qulaq asanların hamısını kədərləndirib ağlatsa da, bütün qulaq asanların, məmurların və tacirlərin bundan zərrə qədər də qandıqları bir şey olmur, bu hava onların sadəcə xoşlarına gəlir.

Ancaq biz oxucular artıq bilir ki, bu hava Yakovun əldən getmiş, zərərlə dolu, insan kimi yaşamadığı, insanları incitdiyi, yalnız banka pul qoyub faiz qazanmağa çalışdığı mənasız həyatının havasıydı, ələcsiz, çarəsiz ifadəsiydi...

Bu arada, Lev Tolstoyun "Saxta kupon" hekayəsini də xatırlayaq mı?

Xatırlayaq mı ki, bizim öz mənafeyimiz, şəxsi qazançımız üçün atdığımız bir addım, bəzən də heç fərqi belə vermədən etdiyimiz kiçik bir pislik belə nə qədər insan faciələri törətdə, dəhşətli həyat mənzərələrinə səbəb ola bilər.

İki manat əlli qəpiklik kuponu saxtalaşdırıb o kupondakı iki rəqəminin qarşısına bir rəqəmini əlavə edib kuponu on iki manat əlli

qəpiklik saxta kuponu çevirən gimnaziyaçılar Maxin və Smokovnikovun bəlkə ağlına da belə gəlmirdi ki, onların adı, xırda bir şey hesab etdikləri bu yaramazlıq sonralar "domino effekti" ilə nə qədər insanın bədbəxtliyinə, onların həbsxanaya düşməsinə və qətl edilməsinə səbəb olacaq.

Deməli, insanın təbiətindəki şərin indiki ən kiçik bir təzahürü belə daha sonra böyük faciələrə yol açır.

Tabutçu Yakovun dediyi "böyük zərərlər" özlüyündən, elə-belə əmələ gəlmir, birbaşa insanların qeyri-insaniliyindən, tamahından, aqgözlüyündən, dargözlüyündən, xəbisliyindən yaranır.

Bu yerdə həm də, çoxdan, hardasa iyirmi beş il əvvəl eşitdiyim bir əfsanəni xatırlayıram. Maraqlı olduğu üçün burada yazıram. Təxminən belədir:

Bir kənddə üç qardaş yaşayırdı. Bir gün hardansa peyda olan, yaxınlıqda yerləşən dağdakı mağarada köçünü salan əjdaha bu kənddəki insanlara əziyyət verməyə, onları öldürməyə, var-yoxlarını talamağa başlayır.

Bu üç qardaş da qərara alır ki, gedib o əjdahanı öldürsünlər.

Gedir və əjdahanın yaşadığı mağaranın həndəvərinə çatırlar.

Mağaraya birinci böyük qardaş girir. İçəridən qarmaqarışq səslər, qışqırıqlar və döyüş çığırtıları eşidilir.

Bir azdan əjdaha çıxır bayıra, qürurla, qalib ədasiyla gəzişməyə başlayır və yenidən mağaraya döndür.

Bu dəfə ikinci, ortancıl qardaş gedir əjdaha ilə döyüşməyə.

Eyni şeylər baş verir içəridə bir azdan. Əjdaha yenə də çıxır bayıra, şətlə gəzişir və yenə mağaraya qayıdır.

Bu dəfə mağaraya kiçik qardaş girir.

Baxır ki, nədənsə içəridə qardaşlarının ölüsü gözüncə dəymir. Deyir, yaqın ikisini də əjdaha yeyib. Əjdaha ilə döyüşür və onu öldürür. Sonra ətrafına baxır, görür ki, hər tərəf qızılla doludur. Tamah kiçik qardaşa üstün gəlir. Öyilib qızıldan götürmək istədikdə görür ki, dizlərinə qədər əjdahaya çevrilib. Nə baş verdiyini anlamadan yenə də əyilir ki, qızıldan götürsün. Bu dəfə qurşağa qədər əjdahaya çevrilir.

Kiçik qardaş indi başa düşür ki, tamahı onu əjdahaya çevirməkdə, insanlıqdan çıxarmaqdadır. Bilir ki, əjdaha olmaqdan qurtuluşun bir əy yolu var, o da öz tamahına qalib gəlməkdir. Və tamahına üstün gəlib əjdahaya çevrilməkdən qurtarır, bu zaman anlayır ki, sən demə, elə birinci döyüşdə böyük qardaşı əsl əjdahanı öldürübmiş. Ortancıl qardaşın öldürdüyü isə nəfsinin insanlıqdan çıxartdığı böyük qardaşdır. Özü isə tamahının əjdahaya döndərdiyi ortancıl qardaşını öldürüb.

Əlbəttə, bu əfsanədəki məna çox dərinidir.

Əjdahadan, qızıldan və tamahın adamı zəlif günə salmağından da artıq bir şeydi yəni...

İnsanlığa, insan olmağa, Çexovun "əbədi həqiqət"inə çağırışdır...

Bu arada, Allah Çexova rəhmət eləsin.

Ancaq doğrudanmı bizə elə gəlir ki, Kovrinin, tabutçu Yakovun, Belikovun və yaxud hansısa əfsanədəki üç qardaşın bizə heç bir aidiyyəti yoxdur, bütün bunlar hamısı boş şeylərdir, boş-boş hekayətlərdir?

Özümüzü əjdaha və ya tabutçu Yakov olmaqdan qoruya bilmişikmi?

Görünür ki, heç vecimizə də deyil.

Niyəse yadımızdan çıxıb ki, tabutçu Yakovun qaçılmaz sonluğu hamımızı gözləyir...

Sonda isə çalınan havamızı başa düşməyə də bilərlər...

Çünki onda çox gec olur...

Eynən tabutçu Yakovda olduğu kimi...

...Havamızı oynamağa hazırıq mı?